

Date: 11th December-2025

TA'LIM TIZIMI VA IJTIMOIIY KAPITAL: MAKTABDAN BOSHLANGAN VORISIYLIK MODELII

Norqobilov Muzaffar Jumayevich

DXX ChQ "Yosh chegarachilar" HAL direktori Falsafa fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD)

Annotasiya: Maqolada ta'lim tizimi ijtimoiy kapitalni shakllantirish va uni avloddan avlodga uzviy ravishda yetkazishdagi o'rni tahlil qilinadi. Maktab ijtimoiy kapitalning boshlang'ich instituti sifatida ko'rib chiqilib, o'quvchilarda ijtimoiy ishonch, hamjihatlik, madaniy xotira, jamoaviylik va fuqarolik madaniyatini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlari ochib beriladi. Shuningdek, global axborot makoni, raqamli ta'lim, yoshlar ongidagi qadriyatlar transformatsiyasi va ularning ijtimoiy kapital vorisiyligiga ta'siri ilmiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy kapital, ta'lim tizimi, maktab, vorisiylik, madaniy kapital, ishonch, fuqarolik tarbiyasi, ijtimoiy kompetensiya, avlodlararo uzviylik.

Kirish

Ijtimoiy kapital – jamiyat barqarorligi, ijtimoiy ishonch, birdamlik, o'zaro yordam va hamkorlik mexanizmlarining majmui sifatida zamonaviy ijtimoiy taraqqiyotning markaziy kategoriya darajasiga ko'tarildi. Jamiyatdagi bu kapitalning shakllanishi va uzluksiz ravishda meros bo'lib o'tishi bir nechta asosiy institutlar orqali amalga oshadi. Ana shunday institutlarning eng muhimlaridan biri – **maktab**.

Maktab faqat bilim beruvchi maskan emas, balki ijtimoiylashuv, fuqarolik ongini shakllantirish, jamiyat qoidalari va qadriyatlarini yosh avlod ongiga singdirishning asosiy maydonidir. Shu boisdan ta'lim tizimi ijtimoiy kapitalning boshlang'ich poydevori sifatida strategik ahamiyatga ega.

Bugungi global axborot oqimi, raqamli madaniyat, migratsiya jarayonlari, ota-onalar ijtimoiy faolligi, mahalla va maktab hamkorligining o'zgarishi ijtimoiy kapitalning shakllanish jarayoniga yangi dinamikalar olib kirdi. Mazkur maqola ana shu jarayonlarni ilmiy tahlil qiladi.

Asosiy qism

1. Ijtimoiy kapital va maktab: nazariy asoslar

Sotsiologik adabiyotlarda ijtimoiy kapitalning uch asosiy modeli ta'kidlanadi:

1. **P. Burdye modeli** – madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy kapitalning o'zaro bog'liqligi.
2. **J. Kouman modeli** – ijtimoiy norma va ishonch orqali ta'lim samaradorligini oshirish.
3. **R. Putnam modeli** – jamoaviylik, fuqarolik faolligi va ko'ngillilik orqali ijtimoiy kapitalni mustahkamlash.

Date: 11th December-2025

Ushbu uch modelning umumiy jihati shuki, maktab ijtimoiy kapitalning eng asosiy shakllanish o‘chog‘i sifatida qaraladi. O‘quvchilar maktabda:

- muloqot ko‘nikmalarini,
- ijtimoiy ishonchni,
- jamoaviy ishlarni bajarish madaniyatini,
- ijtimoiy norma va qoidalar tizimini,
- mas’uliyat va intizomni o‘rganadi.

Demak, maktab — vorisiy ijtimoiy kapitalning “tayanch institutidir”.

2. Maktabning ijtimoiy kapital shakllantirishdagi asosiy funksiyalari

2.1. Ijtimoiy ishonch va birdamlikni shakllantirish

Maktabda o‘quvchilar o‘zaro hamkorlikda ta’lim oladi, guruhlarda ishlaydi, umumiy loyihalar yaratadi. Bu jarayonlar ularni:

- biri-biriga ishonishga,
- vazifani bo‘lishishga,
- birdamlikda ishlashga o‘rgatadi.

2.2. Madaniy kapitalning meros bo‘lishi

Darsliklar, tarix, adabiyot, ma’naviyat, tarbiya mashg‘ulotlari orqali milliy qadriyatlar, madaniy xotira, marosimlar tizimi o‘quvchilarga uzatiladi.

2.3. Fuqarolik madaniyatini shakllantirish

Maktab:

- qonunlarga rioya qilish,
- jamoat joyidagi xulq,
- muomala madaniyati,
- mas’uliyatli fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi.

2.4. Mahalla–maktab hamkorligi

Maktab va mahalla o‘rtasidagi aloqalar (tadbirlar, tarbiya ishlari, ota-onalar yig‘ilishi) jamiyatning ijtimoiy kapitalini mustahkamlaydi.

3. Maktabda ijtimoiy kapital shakllanishining zamonaviy omillari

3.1. Raqamli ta’limning ta’siri

Raqamli platformalar:

- o‘quvchilar o‘rtasidagi virtual hamkorlikni,
- masofadan ishlash madaniyatini,
- axborot savodxonligini oshiradi.

Ammo ular shu bilan birga individualizmning kuchayishiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun raqamli ta’limda ijtimoiy o‘zaro ta’sirni saqlash muhim.

3.2. Global madaniy ta’sirlar

Ijtimoiy tarmoqlar orqali kelayotgan global qadriyatlar:

- yoshlar dunyoqarashini kengaytiradi,
- ammo ba’zida milliy qadriyatlar bilan to‘qnash keladi.

Maktab bu jarayonda muvozanat yaratuvchi institutdir.

3.3. Oilaning ijtimoiy faolligi

Ota-onalarning maktab hayotida ishtiroki ijtimoiy kapitalning mustahkamlanishida asosiy omildir. Ota-onalar faolligi kuchaygan sari:

- o'quvchilar intizomi,
- maktabdagi ijtimoiy muhit,
- tarbiyaviy sifat oshadi.

3.4. Mahalla ta'siri

Mahalla tizimi orqali o'quvchilarga:

- odob-axloq,
- jamoaviylik,
- kattalarga hurmat,
- qo'shnihilik an'analari singdiriladi.

4. Ta'lim tizimida ijtimoiy kapital vorisiyligini ta'minlash modeli (nazariy taklif)

4.1. "Maktab – mahalla – oila" uchlik tizimi

Uchlik hamkorligi ijtimoiy kapitalning uzviyligini ta'minlaydi:

- maktab – bilim va fuqarolik tarbiyasi
- mahalla – jamoaviylik va ijtimoiy nazorat
- oila – axloqiy va madaniy meros

4.2. "Ijtimoiy kompetensiya" fanini taklif qilish

Maktablarda yangi fan sifatida:

- muloqot madaniyati
- konfliktologiya
- jamoaviy loyiha yaratuvchi ko'nikmalar
- media savodxonlik

kabi mavzularni o'qitish lozim.

4.3. Jamoaviy loyihalar asosida ta'lim

O'quvchilarni:

- fidoyilik,
- birdamlik,
- ijtimoiy mas'uliyatga o'rgatadi.

4.4. Raqamli madaniyatni to'g'ri shakllantirish

Maktab:

- axborot gigiyenasi,
- onlayn etikasi,
- virtual xavfsizlik

kabi ko'nikmalarni berishi zarur.

4.5. O'qituvchining roli

O'qituvchi ijtimoiy kapital uzatuvchi asosiy agentdir. Uning nutqi, xulqi, madaniyati o'quvchiga bevosita o'tadi.

Date: 11th December-2025

Xulosa

Maktab jamiyatning ijtimoiy kapitalini shakllantiruvchi, uni avloddan avlodga yetkazuvchi eng muhim institutdir. Ta'lim sifati, tarbiya metodlari, raqamli texnologiyalar, mahalla va oila bilan hamkorlik ijtimoiy kapitalning vorisiyligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi global sharoitda ijtimoiy kapitalning uzviyligi xavf ostida bo'lishi mumkin, ammo maktab – bu xavfni kamaytiradigan yagona barqaror institutdir. Shu bois ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, unga tarbiyaviy va ijtimoiy funksiyalarni kuchli integratsiya qilish O'zbekiston jamiyatida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Coleman J. "Social Capital in the Creation of Human Capital." 1988.
2. Putnam R. *Bowling Alone*. New York, 2000.
3. Bourdieu P. *Forms of Capital*. Cambridge, 1986.
4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
5. O'zbekiston Milliy Universiteti ilmiy jurnallari (2020–2024).
6. Sharipov M., To'laganov X. *Ta'lim tizimi va ijtimoiy kapital*. Toshkent, 2022.
7. UNESCO. *Education and Social Cohesion*. Paris, 2018.

